

BİR GRANİT HEYKEL: CELAL BAYAR

Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR*

ÖZET

Celal Bayar'ın mücadele hayatının – ki o kuşak hayatı, kesintisiz bir mücadele süreci olarak kabul ederdi – en büyük saygı ve hayranlık uyandıran örneği, 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonucu Yassıada'da idam talebiyle yargılandığı ve idama mahkum edildiği dönemde dahi metanetinden zerre kadar fire vermemesi, granitten oyulmuş bir heykel gibi dimdik ayakta kalabilmesiydi.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Celal Bayar, Milli Mücadele, Demokrat Parti, 27 Mayıs

CELAL BAYAR: LIKE A SCULPTURE WHICH HAS BEEN MADE FROM GRANİDE

ABSTRACT

Celal Bayar's struggle life's that the generation would think about the life as a non-stop struggling period, example of the maximum respect and awe inspiring, was as a result of the May of 27, 1960 intervention, even when he was tried and was condemned to death, not to reduced by wastage from his staying power, not to collapse like a sculpture which has been made from granite in Yassıada

Key Words: Atatürk, Celal Bayar, War of Independence, Social Democratic Party, May of 27

GİRİŞ

“Efendiler.. Memleketi tehdit eden felaket o kadar büyüktür ki, sadece yazıp çizmekle, büyük içtimalar yaparak söz söylemekle, bu felaketin önüne geçmek mümkün olamaz. Yunanlılar burayı fiilen işgal etmeseler bile, Makedonya'daki siyasetlerini takip etmeleri, komitacılar vasıtasıyla çeteler teşkil ettirerek Türk köylerini mütemadiyen iz'aç eylemeleri ve Türk varlığını söndürmek için birçok teşebbüslere girişecekleri muhakkaktır. İzmir

* Emekli Öğretim Üyesi

civarında sık sık tekerrür eden hadiseler de bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Bugünkü hükümetin vaziyeti ıslah etmesini beklemek abestir. Hükümeti kuvvetlendirmek ise maddeten imkânsızdır. Şu halde yapılacak yalnız bir tek şey vardır: O da bir taraftan ilmi müdafaaya devam edilirken, diğer taraftan silahına dayanan milli bir kuvvet hazırlamaktır. Şunu iyi bilmek lazımdır ki, İzmir'in varlığını koruyacak nutuklar ve yazılar değil, silahtır.”

1915 ilkbaharında İzmir'in işgalinden önce Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin, Aydın, Manisa, Denizli, Muğla, Balıkesir ve İzmir çevresinden 33 kazayı temsilen 165 delegenin katıldıkları bir oturumda Celal Bayar'ın yaptığı bu konuşma, onun yaşam çizgisinde ilerde kendisini önemli devlet görevlerine, savaştan sonra ilan edilen Cumhuriyet'in zirvelerine taşıyacak zorlu mücadelenin ilk kanıtıdır.

Celal Bayar'ın konuşması “aylardır ruhları dolduran, fakat fıskırmaya imkân bulamayan milli hisleri” canlandırmıştır. Bu oturumun ardından memleketlerine dönen delegeler, kendilerini gönderenlere “sert ve çıplak hakikati” anlatmışlardır.¹

İzmir'deki bu tarihi oturum, Ege'nin Türk olduğunun ve Türk kalması gerektiğinin duyurulması; Paris'e beş kişilik bir temsilci kurulunun gönderilmesi ve gerekirse silahlı mücadeleye girilmesi kararlarıyla dağılmıştır.²

Atatürk'ün “son” Başbakanı'nın, Atatürk'ün ölümünden 12 yıl sonra, bu defa muhalefet lideri sıfatıyla katıldığı 1950 seçimlerinde elde ettiği büyük zafer ardından, Türkiye'nin 3. Cumhurbaşkanı oluşunun iki ilginç yanını vardır: Biri, Bayar'ın, Türk İstiklal Savaşı'ndan ve Atatürk ekolünden yetişmesi; diğeri, Modern Türk Ulusu'nun mimarı ve Cumhuriyet'in kurucusu Kemal Atatürk'e olan “özel” bağlılığıdır. Nitekim Celal Bayar, Türk İstiklal Savaşı'nı yöneten ve Cumhuriyeti ilan eden liderlik kadrosundan Atatürk ve İnönü ile birlikte Cumhurbaşkanlığı makamına yükselen “üçüncü” ve “son” kişidir.

16 Kasım 1938 günü Atatürk'ün “son” Başbakanı sıfatıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde yaptığı konuşma, Celal Bayar'daki, tanımlanması gerçekten güç ve derin Atatürk sevgisinin izlerini taşımaktadır:

¹ Cemal Kutay, Celal Bayar, **Bir Türk'ün Biyografisi**, (İstanbul, Onan B., ?), ss. 53-54.

² Erkan Şekerci, **Türk Devrimi'nde Celal Bayar**, 1918-1960, (İstanbul Üniversitesi Atatürk İnkılabı ve İnkılab Tarihi Enstitüsü Doktora Tezi, 1999), s. 33.

“Arkadaşlar, Atatürk’ün hayatı ve mazisi hakkında söz söylemeyi kısa bir celseye sığdırmak en müşkül olan bir iştir. Yalnız müsaadenizle çok sevdiği ve çok güvendiği, büyük milletinin iradesini temsil eden bu kürsüden O’nun maneviyatına hitap ederek diyorum ki:

“Atatürk,”

“Seni sevmek, tebcil etmek her Türk vatanseverinin milli ödevi ve namus borcudur.”³

9 Mayıs 1950 günü, kendisine cumhurbaşkanlığı yolunu açan 14 Mayıs 1950 seçimlerinden beş gün önce, Celal Bayar, seçim bölgesi Bursa’da Cumhuriyet’in bir yurttaşı kimliğiyle konuşurken, Atatürk’e olan yakınlık ve bağlılığını özellikle vurgular gibidir:

“Ben Gemlik’in Umurbey köyünde doğmuşum. Babam, köyün Rüştüye muallim-i evveli Abdullah Fehmi Efendi’dir. Kendisini tanıyanlar, mesleğine bağlı iyi bir insan olduğunu söylerler.”

“Milli Mücadelenin ilk gününden beri Büyük Ata’nın yanında, dünyanın hayranlığını çeken inkılâplar olurken, vazife başında idim. Hayatımın en büyük bahtiyarlığımı teşkil eden bu yakınlık ve bağlılığım Atatürk’ün nefesini Allah’a teslim ettiği ana kadar devam etmiştir.”⁴

Celal Bayar, tüm yaşamı boyunca Atatürk ile olan özel bağını vurgulamaya ve Modern Türkiye’nin oluşumunda Kurucu Önder’in rolünü anlatmaya özen göstermiştir.

Demokrat Partili bir siyaset adamı tarafından sonradan aktarılan bir anıda yer alan sahneler bu durumun örneklerinden yalnızca biridir:

“1953 yılında Demokrat Parti Hükümeti, başta Azot Fabrikası olmak üzere Kütahya’da bazı yeni tesislerin temelini atacaktı. Devlet ve hükümet başkanları, kalabalık bir maiyet erkânı bu törenlerde hazır bulunuyorlardı. O günün gündemindeki işler arasında T. İş Bankası Kütahya Şubesinin açılışı da vardı. Bankanın açış konuşmasını yönetim kurulu adına benim yapmam uygun görülmüştü. Konuşmamda Bayar’ı ‘Milli bankacılığımızın babası ve öncüsü’ olarak gösterdim. Törenden sonra misafir olduğumuz

³ Celal Bayar, *Atatürk’ten Hatıralar*, (İstanbul, Sel Y., 1955), s. 10.

⁴ *Celal Bayar’ın 1946, 1950 ve 1954 Yılları Seçim Kampanyasındaki Söylev ve Demeçleri*, (Ankara, Doğuş M., 1955), ss. 65-66.

orduevine döndüğümüzde Bayar beni yanına çağırttı, salonun تنها bir köşesine birlikte yürüdük, orada bana, ‘Konuşmanız güzeldi, fakat büyük bir yanlışlık yaptınız,’ dedi. Hayretle yüzüne baktığımı görünce sözüne şöyle devam etti: Türkiye’de her yeniliğin öncüsü ve sizin dediğiniz gibi babası, Atatürk’tür, Milli Bankacılığımızın babası da odur, ben ancak onun emir ve direktifi ile hareket etmişimdir, bunun başka türlü izahı yoktur,’ dedi. Bunun üzerine çok üzüldüğümü anlamış ve ‘Üzülmeğiniz, bir daha böyle bir hataya düşmemeniz için sizi ikaz etmek istedim,’ diye beni teselli etmiştir.”⁵

14 Mayıs 1950’de, Celal Bayar’ın liderliğindeki muhalefetin seçimleri büyük bir çoğunlukla kazanması üzerine, Demokrat Parti Meclis Grubu, Cumhurbaşkanı ile Meclis Divanı için kendi adaylarını tespit etmek üzere 20 Mayıs 1950 Cumartesi günü toplanmıştır. Kulislerde bir ara eski Yargıtay Başkanı Halil Özyörük’ün veya emekli Orgeneral Ali Fuat Cebesoy’un Cumhurbaşkanlığına getirilmesi yolunda eğilimler belirmişse de, Grup, parti merkezinden yapılan telkinler doğrultusunda Cumhurbaşkanlığına partinin genel başkanı Celal Bayar’ı, Meclis Başkanlığına partinin dört kurucusundan biri olan Refik Koraltan’ı aday olarak seçmiştir.⁶

22 Mayıs 1950 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde, kullanılan 453 oydan 387’sini kazanan İstanbul Milletvekili Celal Bayar, Türkiye’nin 3. Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Seçimde diğer kişilere verilen oyların dağılımı şöyledir: İsmet İnönü 64 oy, Halil Özyörük 1 oy, çekinse 1 oy. Seçimin ardından Celal Bayar and içerek görevine başlamıştır.⁷

Yeni Cumhurbaşkanı yemin etmek üzere Meclis salonuna girdiğinde Demokrat Partili Milletvekilleri kendisini oturdukları yerde alkışlarla karşılamışlardır. Bu davranışlarıyla Demokrat Partililer, 1946 seçimlerinden sonra oluşturdukları kurala uymuşlar, serbest bir seçimle gelmiş olmasına rağmen devlet başkanı genel kurul salonuna girerken ayağa kalkmamışlardır. Cumhuriyet Halk Partili Milletvekilleri ise yeni devlet başkanını ayakta, ama alkışsız selamlamışlardır.⁸

⁵ Atif Benderlioğlu, “**Bayar’ın Atatürk Sevgisi,**” 100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, (İstanbul, Tercüman Y., 1982), s. 41.

⁶ Rıfık Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, (Ankara, Nurol M., 1998), s. 50.

⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, Birleşim 1, Oturum 1, (22 Mayıs 1950), Cilt 1, ss. 7-8.

⁸ Rıfık Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, (Ankara, Nurol M., 1998), s. 50.

ÇANKAYA KÖŞKÜ'NDE DEVİR TESLİM

Celal Bayar'ın Çankaya Köşkü'ndeki ilk günlerini önceki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Özel Kalem Müdürü Haldun Derin'in notlarından kısmen izlemek olanaklıdır:

“Bayar, Genel Kâtip Cemal Yeşil'i evine çağırılmıştı. Yeşil'le, Bayar'ın yanından Kalem'e döndüğünde, görüştük. Bayar, bütün arkadaşların vazifelerine devamını istemiş. 'İnönü tarihi şahsiyettir. Bir emri olursa yerine getirirsiniz. Temasınızı muhafaza edersiniz. Aksini düşünmek Şark zihniyeti ile hareket etmek olur. Başyaver Cevdet'in gözlerinden öperim,' demiş.”⁹

“23 Mayıs sabahı, iki gün önce İnönü'yü uğurlamış olduğumuz 18 numarada, başta genel kâtip olmak üzere, bütün memurlar toplandık. Bayar kentten geldi, bizlerle tanıştı. 'Dikkatle vazifenize devam ediniz,' buyurdu. Şimdilik kendisi yalnız başına Köşk'te yatıp kalkacak. Evinden getirdiği güvenilir oda hizmetçisi Emin yanında olmak üzere...”

“Meclis'ten otomobillerle Atatürk'ün geçici kabrine gidildi. Büyük bir kalabalık 'Yaşa, Varol,' diye bağırıyor.(...)”¹⁰

Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Haldun Derin, ilk günlerde Çankaya Köşkü'nde gözlemlenen bir diğer önemli değişikliği ise şu şekilde not etmektedir:

“Cumartesi, Pazar günleri, Köşk bahçeleriyle eski Köşk'ün halka açık olduğunun ilan edilişi, yirmi yedi yıldır akla gelmemiş parlak bir buluştu.”¹¹

Bu arada, Köşk Özel Kalemi'ne katılan yeni isimler de vardır:

Bunlardan biri olan, 1951 yılı Şubat ayından 1951 senesi Temmuz ayında Varşova Büyükelçiliğine tayin edilinceye kadar, hemen her gün iki saat Cumhurbaşkanı ile yakın çalışma olanağı bulan diplomat Fikret Belbez gözlemlerini şöyle aktarmaktadır:

“Cumhurbaşkanımıza her gün Hariciye'den gönderilen şifre telgrafları ve raporları mevzularına göre birleştirerek arz ederdim.”

⁹ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, (İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Y., 1995), s. 260.

¹⁰ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, s. 263.

¹¹ Haldun Derin, *Çankaya Özel Kalemini Anımsarken (1933-1951)*, s. 271.

“Sayın Bayar bu telgrafları dikkatle okur, mühim gördükleri yerlerin altını çizer, icap ederse sualler sorardı. Her telgrafi bütün entelektüel enerjisini toplayarak inceler ve değerlendirirlerdi. Gayet sükûnetle konuşmadan çalışırlardı. Esasen pek az konuşurlar, daha ziyade karşısındakini dinlerlerdi.”

“Yazıları gayet açık, berrak ve sadedir. Stilinde karışık cümleler, lüzumsuz sıfatlar, zorlanmış, süslenmiş ifadeler yoktur.(...)”

“İnsan Sayın Bayar’ı yakından tanıdıkça Atatürk’ün, neden bu kadar arkadaşları içinden onu seçip başa geçirdiğini daha iyi anlar.(...)”¹²

KÖŞKTE YENİ YIL KUTLAMASI

1950 yılı biterken Muhafız Alayı gazinosunda yapılan yılbaşı kutlamasının konukları arasında Cumhurbaşkanı Celal Bayar da vardır. Cumhurbaşkanı Bayar, bu yılbaşından sonra da bazı bayram gecelerini, yılbaşı karşılamalarını o yıllarda Köşk’teki küçük bir salondan ibaret askeri gazinoda subay, astsubay ve eşleri arasında geçirmiştir.¹³

ÖZEL VAGONDA TOPLANTI

“Demokrat Parti iktidarının birinci yılı içinde idik. Cumhurbaşkanı Bayar, yolcuları arasında bulunduğum, Anadolu ekspresine bağlı özel vagonla, İstanbul’dan Ankara’ya dönüyordu. Katarda milletvekili başka yolcular da vardı. Hareketten biraz sonra Cumhurbaşkanı tarafından özel vagona davet edildik. Günün sorunları arasında, Atatürk heykellerine karşı girişilen adı tecavüz vakaları önemli bir yer işgal ediyordu. Aslında bu saldırılar birkaç yıl önce başlamış ve giden iktidar tarafından önlenememişti. Yeni hükümet, Büyük Kurtarıcı’nın eserlerinin ve hatıralarının korunması için kanunî tedbirler alınmasına lüzum görmüş ve bu maksatla bir tasarı hazırlamıştı. Hükümetin kararı basında, Türkiye Büyük Millet Meclisi kulisinde, özellikle Demokrat Parti Grubu mensupları arasında çeşitli yorumlara ve tartışmalara konu yapılıyordu. Özel vagona çağırılan milletvekilleri yerlerini alır almaz Bayar konuşmaya başladı. Heyecanlı görünüyor, hidetini dizginlemeye çalışıyordu. Kısa bir girişten sonra zapt etmeye lüzum görmediği heyecanlı ses tonu ve kararlılığından şüphe edilmeyecek bir kesinlikle sözlerini sürdürdü.”

¹² Fikret Belbez, “Bazı Özellikleri,” **100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan**, (İstanbul, Tercüman Y., 1982), ss. 38-39.

¹³ Sabri Yirmibeşoğlu, **Askeri ve Siyasi Anılarım**, (İstanbul, Kastaş Y., 1999), Cilt I, s. 99.

“ ‘Bu seri tecavüzlerin önlenmesi için çıkarılmasını benim de zarurî gördüğüm kanun engellenir veya maksadından saptırılırsa, Banisini koruyamayan Cumhuriyet’in Başkanlık görevine devam etmem mümkün değildir. Bu takdirde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin ve Partinizin (yani Demokrat Partisi’nin) azası da kalamam. Cumhurbaşkanlığından, Milletvekilliğinden ve Partinizden istifa edeceğim. Davamı, tek başıma, milletimin huzuruna getirerek mücadeleyi orada başlatacağım.”

“Sahne, tüm canlılığı ile bugün de gözlerimin önünde, kararlı ses, tüm titreşimleriyle, hâlâ kulaklarımdadır. Atatürk sevgisinin bu asil tezahürünü her zaman aynı hayranlık içinde anar ve yaşarım.”¹⁴

ANITKABİR İNŞAATI VE İLK TÖREN

1950’ler başında Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı’nda görevli subaylardan ve Anıtkabir Muhafız Bölüğü Komutanı Üsteğmen (sonra Orgeneral) Sabri Yirmibeşoğlu anlatıyor:

“Bayar’ın şahsi ilgisiyle inşaatın ilerlemeye başlamasıyla birlikte, Çankaya’dan bölüğümüzle Anıtkabir’e intikal etmiştik. Bölüğün kalacağı ayrı bir bina inşa edilmemişti. Mecburen, Aslanlı yolun bitiminde sağdaki Mehmetçik Kulesi ile şimdi İnönü’nün kabrinin bulunduğu alt bölüme erleri, şimdi Müze Müdürlüğü olan üst kısımda bölük ve takım komutanlarını yerleştirdik. Duvarlar ıslaktı, özellikle erleri yatırdığımız alt koridor, rutubet içinde idi, duvarlarından sular sızıyordu. Kışın ısıtma tertibatı olmadığı için büyük gaz sobaları kurduk. Yerden boruların çıkış seviyesi çok alçak olduğu için bazı geceler sobalar çekmiyor ve çıkan kurum ve gazı dışarıya doğru veriyor yüzümüz gözümüz kurum ve istenimsiyah oluyordu. Erlerin çamaşırını yıkayacak yer ve çamaşır makinesi ve diğer ihtiyaç yerleri yetersizdi. Herhalde Anıtkabir gibi bir yerde ateş yakıp kazanda erlerin çamaşırını yıkayamazdık. Merak nedeniyle yerli yabancı birçok kişi inşaatın gidişatını izlemeye geliyordu.(...) Bütün sıkıntılara rağmen; Anıtkabir Muhafız Bölüğü mensubu olarak gururlanıyor ve onur duyuyorduk. Cumhurbaşkanı Bayar her gün değilse bile iki veya üç günde bir Anıtkabir inşaatına gelir, yapılanları görür, bize ve diğer çalışanlara iltifat ederdi.”¹⁵

¹⁴ Hayrettin Erkmen, “Bir Devlet Adamı,” 100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, s. 77.

¹⁵ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasî Anılarım*, (İstanbul, Kastaş Y., 1999), Cilt I, ss. 124-125.

“Nihayet 10 Kasım [1953] günü, muhteşem bir törenle bütün Türkiye'nin kalbi Ankara'da çarparcasına heyecan içinde bütün Ankaralılar güzergâhta olduğu halde Atatürk'ün naaşı Anıtkabir'e getirildi ve Mozole'nin altında hazırlanmış kabrinde toprağa verildi. Kardeşleri Makbule Hanımı Aslanlı yolun başında bir koltuğa oturtmuştuk, gözyaşlarını silerek, ağabeyinin hayata veda ettiği 10 Kasım günü olduğu gibi hüznü idi.”

“Genelkurmay Eski Başkanlarından Orgeneral Salih Omurtak'ı, İstiklal Savaşı'nın Genelkurmay II. Başkanı'nı üniformalarını giymiş şekilde evinden bir vasıta ile tören yerine getirmiştik, zor yürüyordu.(...)”

“Atatürk'ün mozole altındaki toprağa verilisinde sadece Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı, Başbakan ve bir evvelki Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Meclis Başkanı ve Başbakan ile Cumhurbaşkanlığı Muhafız Kıta Komutanı ve Muhafız Bölük Subayları, bizler bulunmuştuk.”¹⁶

CUMHURBAŞKANI BAYAR'IN KONUŞMASI

Atatürk'ün naşının Anıtkabir'e defnedilmesi töreninde Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın konuşması şöyledir:

“Aziz Atatürk'ün Etnografya müzesinin bir tahta masasında yattığını düşünmek, benim için dayanılmaz bir sızı idi. Sürekli izlemelerle, nihayet, üç yıl sonra Anıtkabir tamamlandı. Başbakan Menderes'le birlikte son bir defa daha Anıtkabir'i gözden geçirdik; karar verdik ki, içinde bulunduğumuz 1953 yılının 10 Kasım'ında Atatürk'ü ebedi makberesine tevdi edebiliriz.”

“Eğer Cumhurbaşkanı olmanın bir faniye kazandırdığı şereften ayrı bir değeri ve hazzı varsa, o da benim için Sevgili Atatürk'ü, Etnografya müzesinden alıp, Anıtkabir'deki ebedi metfenine tevdi ettiğim tarihi günü yaşamış olmamdır.”

“Etnografya müzesinden Anıtkabir'e kadar olan mesafeyi 4,5 saatte tükettik. Aziz naşını vatan toprakları üzerine tevdi ettikten sonra, gözyaşlarımı tutamadığım uzun bir konuşma yaptım. Onu, duya duya, seve seve söyledim. Ve sözlerimi şöyle bitirdim:”

“ATATÜRK! Sen, bizdendin!... Seni Halife yapmak, Padişah yapmak isteyenler oldu. İltifat etmedin. Milli irade yolunu seçtin! Hayat ve şahsi-

¹⁶ Sabri Yirmibeşoğlu, *Askeri ve Siyasi Anılarım*, ss. 125-126.

yetini, milletin hizmetine vakf ettin!.. Türkün gıpta ettiği, övündüğü vasıflara maliktin! Bütün meziyetlerinle Türk milletinin ta kendisisin!.. Şimdi seni, kurtardığın vatanın her köşesinden gönderilen mukaddes topraklara veriyoruz. Bil ki, hakiki yerin daima inandığın ve bağlandığın Türk Milletinin minnet dolu sinesidir!... Nur içinde yat!..”¹⁷

“ATATÜRK GERÇEKÇİDİR”

“Atatürk metodolojisinde ‘duygu’ya yer yoktur. Laboratuara girmiş bir ilim adamı, tüpteki oksijenle hidrojen arasında nasıl bir ayırım yapmaz, birinden birini kendisine daha yakın görmezse sosyal bilimin laboratuvarına giren bir devlet adamı da doğru bir sonuca varabilmek için, tüm duygularından sıyrılmak zorundadır. Atatürk, işte bunu başarabiliyordu... Eğer siz de başarabilerseniz, Atatürk gibi düşünmüş olursunuz.”

“Bütün bu anlattıklarımın ötürü diyorum ki, duygularımızın karıştığı işlerde Atatürk gibi düşünmek nasıl zorsa, böyle düşünüp gerçeği bulduktan sonra, ona başkalarını inandırmak büsbütün zordur. Atatürk, 1918 yılında işte bu çifte güçlüğü aşıyor ve “Ulusal And” kararını Erzurum Kongresi gibi çetin bir kongreye kabul ettirebiliyordu. Atatürk reçetesinin bu ilk ilacı, anlattığım duygusal şartlar içinde zehir zıkkımdı. Ve Atatürk hastayı bu zehir zıkkım ilacı içmeye razı edebilmişti.”

“Büyük, çok büyük iştir!..”

“Özellikle Erzurum, Sivas Kongreleri ile Birinci Büyük Millet Meclisi milletvekillerinin büyücek bir bölümü, duygusal kararlara çok yakındı. Zaferin kazanıldığı ve Lozan müzakerelerinin sürdürüldüğü günlerde bile, karşı taraftan en küçük bir direnme gelince ‘Yürüyüp Atina’yı alıvermeyi’ teklif edenlere rastlıyorduk!..”¹⁸

CELAL BAYAR VE İRTİCA

Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın seçim bölgesi Bursa’da valilik yapan İhsan Sabri Çağlayangil anlatmaktadır:

“Bursa’da kendini bilmez birkaç yobaz, 1957 seçimlerinden evvel, bir Cuma namazında ‘Biz Mehdiyiz,’ diye ellerinde kılıçlarla Ulu Cami’nin

¹⁷ 100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, ss. 373-374.

¹⁸ Celal Bayar, Atatürk Gibi Düşünmek, (Der. İsmet Bozdağ, İstanbul, Tekin Y., 3. Basım, 1999), ss. 43-44.

minberine tırmanmışlar, olay çıkarmışlardı. İzinli olduğu için o gün sivil elbiseyle namaza gelen bir polis memuru, büyük bir cesaretle bu çılgınlığın karşısına çıkmış, uyanık cemaatin yardımıyla yobazları anında hareketsiz kılarak Valiliğe getirmişti.”

“O zamanın Bursa Savcısı aziz dostum Turhan Kapanlı ile soruşturmaya henüz başlamıştık ki, Cumhurbaşkanı Bayar beni telefonla ve bizzat aradı:”

“Vakayı şimdi öğrendim, dedi. Ne hareketin çabuk bastırılmış olması, ne de yapanların aczi, hadiseyi küçümsemeye sebep teşkil etmemelidir. Vakanın din ve dindarlıkla bir ilgisi yoktur. Bunlar, Müslümanlığın ticaretini ve simsarlığını yapanlardır. Yalnız olamazlar. Mutlaka akıl hocaları, taraftarları, teşvikçileri vardır. Hadisenin mihrakına inmeli ve bütün şebekeyi süratle meydana çıkarmalısınız.”

“Atatürk’ün irtica karşısındaki hassasiyetini hatırlayınız. O sağ olsaydı bu olay karşısında ne yapacak idiyse, biz de bugün onları yapmalıyız. Böyle hareket etmenizi, neticeye süratle ulaşmanızı yaşınızdan bekliyor ve sizden istiyorum.”¹⁹

CEZAEVİNDE 10 KASIM TÖRENİ

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Partili Parlamento ve Hükümet Üyeleri tutuklanarak cezaevine konulmuşlardır. Türkiye’nin yakın tarihinde Yassıda Mahkemeleri diye bilinen yargılamalar sonunda Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Maliye Bakanı Hasan Polatkan idam edilmişlerdir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın idam cezası, yaşlılık gerekçesiyle ömür boyu hapis cezasına çevrilmiş ve diğer siyasi mahkûmlarla (Demokrat Partili siyasetçiler ve dönemin bürokratları ile) birlikte Kayseri Cezaevine hapsedilmişlerdir.

Celal Bayar’ın kader arkadaşlarından bir siyasi mahkûmun, cezaevinde yaptıkları “Atatürk’ü Anma Töreni”ni anlattığı şu satırlar ilginçtir:

“Kayseri Cezaevinde geçirdiğimiz ilk Kasım ayının başlarında idi. Arkadaşlar, Atatürk’ün ölüm yıl dönümünde, bir konuşma yapması için Hikmet Bayur’a rica etmişlerdi. O da, ‘Bayar varken bu iş bana düşmez,’ demişti.”

¹⁹ İhsan Sabri Çağlayangil, “Bayar Yüz Yaşına Girerken,” 100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, s. 60.

“Bayar konuşacaktı.”

“O gün hepimiz, Kayseri Cezaevinin bize ayrılan kısmının iç avlusunda toplandık. Bayar, dik ve ciddi adımlarla avluya geldi. Her zamanki gibi derli toplu giyinmişti. Yaptığı konuşmada, O büyük Türk’ün memleketi için neler yaptığını; hastalığında bile Hatay’ı kurtarmak için kendi sağlığını nasıl hiç saydığını anlatırken sesi titremeye başladı ve gözlerinden yanaklarına iki damla taş yuvarlandı.”

“Hepimiz duygulanmıştık.”²⁰

Celal Bayar’ın günlüğünden:

“Bugün saat 9.05 geçe bütün tutuklularla Atatürk’ümüz için ihtiram durumunda bulundum.”

“Ben, bir konuşma yapmak teklifi ile karşılaştım, konuştum.”²¹

CELAL BAYAR’IN AFFI VE İSMET İNÖNÜ

Deneyimli devlet adamı İsmet İnönü, ömür boyu hapis cezası ile Kayseri Cezaevinde tutulan Celal Bayar ve arkadaşlarının durumu ile sürekli ilgilenmiş ve askeri müdahalenin ardından sivil yönetime geçiş süreci de tamamlandıktan sonra “siyasi af sorununu -büyük güçlülere karşı-çözüm kavuşturmayı başarmıştır.

Celal Bayar ve arkadaşlarının affı konusunda İsmet İnönü, eşi Mevhibe Hanıma şunları söylemiştir:

“İstiraplı bir devreyi sona erdirmek istiyorum. Demokrasi, birtakım tecrübelerle elde ediliyor. Bazen bunlar acı oluyor. İdare edenler kadar şartlar da bu neticeye sürüklüyor.”²²

104 YAŞINDA

Türk İstiklal Savaşı’nın Galip Hoca’sı, 3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar 104 yaşında vefat etmiştir. 1883 yılında Gemlik’e bağlı Umurbey Köyü’nde doğmuştur. Çalışma yaşamına Gemlik Mahkemesi ve Reji kalemlerinde memur olarak başlamış; ardından Bursa Ziraat Bankası’nda görev almış ve bu arada Harir Darü’t-talimi ve College Français de l’Assompti-

²⁰ Cevdet San, “Bayar’ın Gözlerinde İki Damla Yaş,” 100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan, s. 156.

²¹ Celal Bayar, *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, ss. 15-16.

²² Gülsün Bilgehan, *Mevhibe II*, (Ankara, Bilgi Y., 1998), s. 257.

on okullarında öğrenimini sürdürmüştür. Celal Bayar'ın siyasi yaşamı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin İkinci Meşrutiyet'ten sonra Bursa'da açılan şubesinde görev almasıyla başlamıştır. Bir süre sonra Bursa, daha sonra da İzmir İttihat ve Terakki Şubeleri'nin Genel Sekreterliğine getirilmiştir.

Kooperatifçiliği teşvik etmiş, Halka Doğru Dergisi'ni çıkarmış; Turgut Alp takma adıyla yazılar yazmıştır. 1918'de Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti'ne katılmıştır. İzmir'in işgalinden sonra Aydın'ın geri alınışına fiilen görev almış ve Akhisar Milli Cephesi Alay Komutanı olmuştur. 1920 yılında Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Saruhan mebusu olarak girmiştir. Milli Mücadele'yi öven bir konuşmasından dolayı hakkında tevkif kararı çıkartılınca Anadolu'ya geçmiş ve I. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bursa milletvekili olmuştur. 1921'de İktisat Vekilliği ve 1922'de geçici olarak Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Lozan Konferansı ilk murahhas heyeti müşaviridir. 1923 seçimlerinden sonra II. Büyük Millet Meclisi'nde İzmir milletvekilidir. 1924 yılında Atatürk tarafından Türkiye İş Bankası'nı kurmakla görevlendirilmiştir. 1932 yılında İktisat Vekili olmuş ve 1937'de Başbakanlığa getirilmiştir. 25 Ocak 1939'a kadar bu görevde kalmıştır.

7 Ocak 1946'da arkadaşlarıyla Demokrat Parti'yi kurmuş ve başkanlığına seçilmiştir. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi çoğunluğunu sağlamasıyla 22 Mayıs 1950'de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile görevinden uzaklaştırılmış ve Yassıada Mahkemesi'nce idam cezasına çarptırılmıştır. Ancak, yaşlılığı nedeniyle cezası müebbet hapse çevrilmiştir. 7 Kasım 1964'te sağlık gerekçesiyle serbest bırakılmıştır.

22 Ağustos 1986'da vefat eden Celal Bayar, Bayan Reşide Bayar ile evliydi ve üç çocuk babası idi.

3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın vefatı haberini alan dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Günlüğü'nde şunlar yazılıdır:

“22 Ağustos 1986:”

“İki gündür hastanede koma halinde bulunan Celal Bayar'ın vefat haberini getirdiler. Yemekte Başbakan Özal da vardı. Nasıl bir merasim yapılması hakkında direktifimi öğrenmek istediler. Ben de rahmetli Cevdet Sunay'a ne yapılmışsa aynı yapıalım, dedim, öyle kararlaştırdık. Rahmetli 104 yaşına kadar yaşadı. Bu kadar ömür kime nasip olur?”²³

²³ Kenan Evren, *Zorlu Yıllarım 2*, (İstanbul, Milliyet Y., 1994), s. 304.

“28 Ağustos 1986:”

“Bugün kaldırılan Bayar’ın cenazesine ben de Maltepe Camii’ne kadar yaya olarak gittim. Yol boyu çok kalabalık vardı. Maltepe Camii’nde me-rasim sona ereceğine yakın Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy, kocası ve kızı ile yanıma gelerek, babası için düzenlenen bu törenden duydukları memnuni-yeti tekrar tekrar dile getirip teşekkür ettiler.”²⁴

3. Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın ardından -vefatının ertesini günü-Gaze-teci Oktay Ekşi’nin değerlendirmesi şöyle olmuştur:

“Bayar, ciddi bir öğrenim görmüş değildi. Ama kendisini iyi yetiştir-mişti. Keza nizami askerlik hizmetini de yapmamıştı, ama yaşadığı döne-min bütün önemli mücadelelerinde görev almıştı. Türk İstiklal Savaşı’nın ‘Galip Hoca’sı sıfatıyla vatanına verdiği hizmetler ona kırmızı kordonlu İst-iklal Madalyası ile büyük bir şöhret kazandırmıştı.”

“Bayar’ın mücadele hayatının -ki o kuşak hayatı, kesintisiz bir mücade-le süreci olarak kabul ederdi- en büyük saygı ve hayranlık uyandıran örne-ği, 27 Mayıs 1960 müdahalesi sonucu Yassıada’da idam talebiyle yargılan-dığı ve idama mahkûm edildiği dönemde dahi metanetinden zerre kadar fi-re vermemesi, granitten oyulmuş bir heykel gibi dimdik ayakta kalabil-mesiydi.”²⁵

²⁴ Kenan Evren, **Zorlu Yıllarım 2**, s. 305

²⁵ Oktay Ekşi, “Son Temsilci de Gitti...” **Hürriyet**, 23 Ağustos 1986.

sayfa boş